

Werkgelegenheid en arbeidsmarktdynamiek

F.A.G. den Butter en L. Broersma*

De stromenbenadering van de arbeidsmarkt gaat uit van veranderingen in het aantal banen en het arbeidsaanbod, en onderscheidt zich daarmee van het traditionele analysekader waarin voorraadgrootheden als werkloosheid en werkgelegenheid centraal staan. Banenvernietiging wordt vertraagd door loonmatiging, maar voor de creatie van nieuwe banen is juist dynamiek en flexibiliteit nodig.

De werkgelegenheid is momenteel de allerbelangrijkste zorg in het sociaal-economisch beleid. Terwijl de arbeidsparticipatie in ons land toch al laag is, en gepaard gaat met een hoog beroep op de sociale voorzieningen, zorgt de huidige recessie nog eens voor extra zwaar weer. De vooruitzichten zijn evenmin zonnig. De sociale partners en politieke partijen (zie de concept-verkiezingsprogramma's) onderkennen de ernst van de situatie. Bevordering van de arbeidsparticipatie zal dan ook in de komende tijd als beleidsdoelstelling de politieke agenda blijven domineren.

Deze consensus over de doelstelling betekent niet dat overeenstemming bestaat over de middelen waarmee deze doelstelling bereikt kan worden. Dat is, naast de impliciete preferenties, een kwestie van economische analyse. Helaas levert de economische wetenschap geen vast analysekader dat door iedereen als het enig juiste, of meest geschikte wordt gekwalificeerd. Dit economendebat weerspiegelt zich ook in het politieke discours.

Dit artikel beoogt een bijdrage aan deze discours te leveren, door de werkgelegenheidsproblematiek te bezien vanuit de stromenbenadering van de arbeidsmarkt. In dit economische analysekader staat het proces van structurele verandering in de economie centraal. Omdat de economie zich in zo'n veranderingsproces bevindt, achten wij het vanuit beleids oogpunt relevant om de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt vanuit de stromenbenadering te analyseren.

In het navolgende schetsen wij eerst welke dynamische processen op de arbeidsmarkt de stromenbenadering beschrijft en in welke zin deze benadering verschilt van de traditionele, op standen gebaseerde arbeidsmarktanalyse. Vervolgens gaan wij dieper in op de determinanten van twee centrale onderdelen van de stromenbenadering, namelijk het banencreatieproces en het banenvernietigingsproces. Tot slot wordt geïllustreerd welke beleidsimplicaties dit analysekader heeft voor onder meer de loonvorming, de sociale zekerheid en de technologische ontwikkeling.

Stromenbenadering

Terwijl de traditionele arbeidsmarktanalyse zich concentreert op bestandgrootheden, zoals de werkgelegenheid, het arbeidsaanbod en de werkloosheid, wordt in de stromenbenadering de verandering in deze bestanden expliciet opgevat als het netto gevolg van de instroom in, en uitstroom uit deze bestanden¹. Daarbij onderscheidt de stromenbenadering vijf processen die bepalend zijn voor de dynamiek op de arbeidsmarkt, namelijk:

- het koppelproces;
- de banenvernietiging;
- de banencreatie;
- het arbeidsaanbod;
- de loonvorming.

Het *koppelproces* geeft de mate aan waarin werklozen aan vacatures worden gekoppeld. Dit bepaalt in feite de efficiëntie van de werking van de arbeidsmarkt. Het proces wordt beschreven aan de hand van een 'koppelfunctie'. Hierin wordt de instroom in de werkgelegenheid bepaald als de resultante van het aantal werklozen en het aantal vacatures.

De zoektheorie levert de micro-economische onderbouwing van deze koppelfunctie. Zo hangt de door de koppelfunctie beschreven efficiëntie van de arbeidsmarkt af van het zoekgedrag van werkgevers en werknemers. De *zoekintensiteit* en de mate waarin aangeboden banen worden geaccepteerd door de werknemers blijken hierbij onder meer afhankelijk van het reserveringsloon, dat weer mede wordt bepaald door de generositeit van de sociale zekerheid.

* De auteurs zijn respectievelijk hoogleraar en universitair docent, Applied Labour Economics Research Team (ALERT), Vakgroep Algemene Economie, Vrije Universiteit, Amsterdam. Met dank aan Rick van der Ploeg voor nuttig commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1. F.A.G. den Butter en J.C. van Ours, Arbeidsparticipatie en vacaturevulling, *ESB*, 3 april 1991, blz. 348-351.

In de koppelfunctie behoeven niet alle werklozen even zwaar mee te wegen. De functiespecificatie kan er rekening mee houden dat de uittreedkans uit de werkloosheid kleiner wordt naarmate de werkloosheid langer duurt. Als oorzaak kan men bij voorbeeld denken aan stigmatisering, of aan de depreciatie van menselijk kapitaal die werkloosheid met zich meebrengt. Voorts is het mogelijk om met de koppelfunctie het zoekproces van de werkenden te beschrijven (en daarmee de baanmobiliteit), en wel door onderscheid te maken tussen 'slechte' banen en 'goede' banen, of door een bepaalde produktiviteitsverdeling voor de verschillende banen te veronderstellen. Deze opsomming van mogelijkheden laat zien dat een aantal aspecten die in de huidige werkgelegenheidsproblematiek een rol spelen, binnen de beschrijving van het koppelproces in beeld gebracht kunnen worden.

Het *banenvernietigingsproces* beschrijft welk deel van de banen in een bepaalde periode niet langer productief is en dus vervalt. Dit behoeft niet uitsluitend betrekking te hebben op vervulde banen, ook een deel van de vacatures kan vervallen omdat hun produktiviteit bij invulling te gering is geworden. Het tempo van de banenvernietiging hangt af van de specifieke arbeidsmarktomstandigheden en van de algemene economische ontwikkeling, waarbij met name de conjuncturele situatie een rol speelt.

Hetzelfde geldt voor het *banencreatieproces*. Ook hier is de economische ontwikkeling van doorslaggevende betekenis, zij het dat, zoals wij zullen zien, andere determinanten dan bij het banenvernietigingsproces hier bepalend zijn. Vermeld zij dat het banencreatie- en het banenvernietigingsproces in een andere vorm geïncorporeerd zijn in de jaargangenbenadering van CPB-modellen. Immers, in zekere zin beschrijft het afstootmechanisme van oude jaargangen het banenvernietigingsproces, terwijl de banencreatie via de investeringsfunctie wordt bepaald. Maar, in de CPB-modellen worden deze processen niet expliciet en in de context van de stromenbenadering bezien².

Het *arbeidsaanbod* wordt in de stromenbenadering beschreven via de instroom van de non-participanten in de werkloosheid (en indien de beschrijving van het koppelproces hierop is toegerust: via de instroom van non-participanten direct in de werkgelegenheid).

Ten slotte wordt de *loonvorming* in de theoretische modellen van de stromenbenadering meestal impliciet beschreven aangezien deze modellen van huis uit ontleend zijn aan een evenwichtstheorie, die een verklaring biedt voor het bestaan van evenwichtswerkloosheid. De loonvorming zorgt er dan voor dat zo'n werkloosheidsevenwicht wordt bereikt³.

Analyse van structurele veranderingen

Juist het feit dat de stromenbenadering het tempo van de banenvernietiging en de banencreatie endogeniseert, maakt deze benadering geschikt voor de analyse van het structurele veranderingsproces. In een periode met weinig arbeidsmarktdynamiek, dat wil

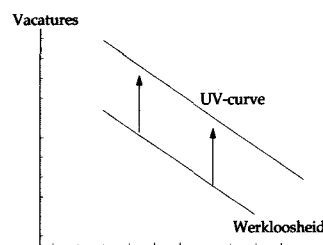
zeggen met een laag tempo van banencreatie en banenvernietiging, stagneert het proces van structurele verandering. Daarentegen is in geval van een snelle banenvernietiging en creatie sprake van een sterke structurele verandering. In de traditionele analyse van arbeidsmarktbestanden blijven deze verschillen buiten beeld.

De komende periode lijkt vooral te worden gekarakteriseerd door een snelle structurele verandering, waarbij momenteel in de conjuncturele neergang het banenvernietigingsproces de overhand heeft, maar waarbij het beleid tot taak heeft in de verhoopde opleving hierna de banencreatie zoveel mogelijk vrij spel te geven. Volgens de huidige inzichten is een dergelijke snelle structurele verandering die via conjunctuurgolven verloopt, geenszins slecht voor de gezondheid van de economie. Integendeel, een recessie kan juist een reinigende werking hebben, zodat de vernieuwing van de economische structuur in de navolgende economische opleving een stevige basis heeft. Het beeld is wel gebruikt dat het huidige economische laagtij de wrakken bloot legt. Voor een goede uitgangspositie van de economie is het dan nodig dat die wrakken ook worden opgeruimd.

UV-curve en werking arbeidsmarkt

In hun herleide vorm laten de koppelfunctie, het banenvernietigingsproces en het banencreatieproces zich als een UV-curve beschrijven. Zo'n UV-curve geeft weer in welke mate er naast werklozen (U) ook openstaande vacatures (V) voorkomen. In een goed functionerende economie heeft deze curve een dalend verloop: bij hoge werkloosheid blijven er weinig vacatures open staan. Echter, tijdens een periode van snelle structurele verandering moeten er veel meer koppelingen op de arbeidsmarkt tot stand gebracht worden dan tijdens een periode van structurele stagnatie. De UV-curve verschuift naar boven (figuur 1). Dit betekent dat in zo'n geval zowel het aantal vacatures als het aantal werklozen zal toenemen. Een dergelijke verschuiving van de UV-curve hoeft in het geheel niet te duiden op een verslechtering van de werking van de arbeidsmarkt, zoals de traditionele UV-analyse veronderstelt. Een dergelijke interpretatie zou in dit geval tot verkeerde beleidsadviezen leiden. Volgens de stromenbenadering is een inspectie van alleen de UV-curve en de daarmee berekende structurele

Figuur 1. UV-curve en structurele veranderingen^a

a. Bij snelle structurele veranderingen kan de UV-curve naar boven schuiven, zonder dat er sprake hoeft te zijn van een verslechterde werking van de arbeidsmarkt.

2. S.J. Davis en J. Haltiwanger, Gross job creation and destruction: microeconomic evidence and macroeconomic implications, *NBER Macroeconomics Annual*, 1990, blz. 123-186; en S.J. Davis en J. Haltiwanger, Gross job creation, gross job destruction and employment reallocation, *Quarterly Journal of Economics*, 1992, blz. 819-864.

3. C.A. Pissarides, *Equilibrium unemployment theory*, Basil Blackwell, Londen, 1990. Pissarides is een van de grondleggers van deze evenwichtsbenedering van de werkloosheid.

werkloosheid niet voldoende voor een goede analyse van de arbeidsmarktdynamiek, maar dienen, zoals gezegd, ook de onderliggende dynamische processen in de beschouwingen te worden betrokken.

Banencreatie en banenvernietiging

Een empirische analyse van de processen van banenvernietiging en -creatie wordt gehinderd door een gebrek aan gegevens over arbeidsmarktstromen⁴. De banenvernietiging hebben we benaderd door gegevens van de Sociale Verzekeringsraad over de uitstroom van werkgelegenheid naar werkloosheid. Ook hebben we gebruik gemaakt van de uitstroom uit de werkgelegenheid naar arbeidsongeschiktheid, VUT en AOW en de sterfte onder werkenden, om de totale uitstroom uit de werkgelegenheid te bepalen. Banenvernietiging is dus slechts een onderdeel van deze totale uitstroom. Uit de werkgelegenheidsgegevens laat zich eenvoudig de netto verandering van de werkgelegenheid berekenen. Uit deze netto verandering en de totale (bruto) uitstroom uit de werkgelegenheid kan dan als resultaat de totale (bruto) instroom in de werkgelegenheid worden berekend. Deze instroom hebben we beschouwd als een benadering van het aantal nieuw gecreëerde banen⁵.

In figuur 2 zijn deze bruto arbeidsmarktstromen te zamen met de totale werkgelegenheid getekend. Aangezien de gegevens de werkgelegenheid in personen betreffen en in de beschouwde periode het aantal deeltijdbanen sterk is toegenomen, flatteert de figuur enigermate de werkgelegenheidsontwikkeling indien het aantal arbeidsjaren hiervoor maatgevend wordt geacht. De figuur laat zien dat de instroom en de uitstroom over het algemeen een parallel verloop vertonen. Waarin beide stromen een piek vertonen is er dus sprake van een sterke structurele verandering. Opgemerkt zij dat de top in 1968 niet als zodanig kan worden aangemerkt maar veroorzaakt is door de invoering van de WAO. De invoering van de WAO leidde tot extra uitstroom uit de werkgelegenheid. Op zijn beurt leidde dit tot vacatures die weer vervuld moesten worden, en tot een toename in de instroom in de werkgelegenheid⁶.

Aan het eind van de jaren zeventig en in de periode 1985/1988 ging de versnelde structurele verandering, zo laat de figuur zien, vooral gepaard met een sterke banencreatie, die de versnelling van het tempo van de banenvernietiging verre overtrof zodat per saldo de werkgelegenheid toenam.

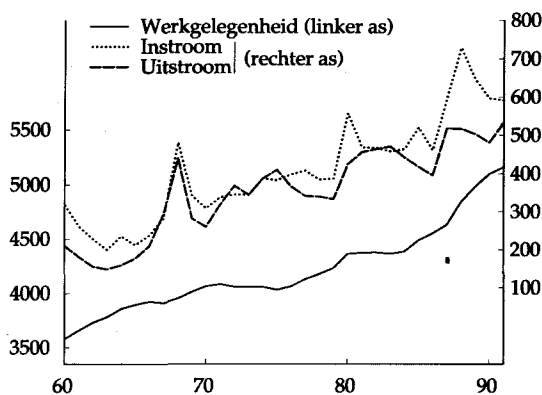
Determinanten

Welke zijn nu de belangrijkste determinanten van deze banenvernietiging en banencreatie in ons land? Met behulp van regressie-analyse (zie tabel 1) hebben wij vastgesteld dat de loonkosten de voornaamste determinant voor de banenvernietiging vormen. Wanneer de loonkosten omlaag gaan, neemt de banenvernietiging af. Dit geldt overigens voornamelijk voor de jaren zeventig; daarna wordt deze invloed steeds minder groot. Dit kan samenhangen met het feit dat in de jaren zeventig vooral sprake was van aanbodschokken (oliecrises), terwijl in de jaren tachtig met name vraagshokken van belang waren. In dat laatste geval zijn de loonkosten minder relevant. In de jaren tachtig blijken tevens de rentelasten van het bedrijfsleven een belangrijke rol in de banenvernietiging te spelen. Indien het totaal van rentelasten en arbeidskosten ten opzichte van de totale opbrengst stijgt, neemt de banenvernietiging toe: in dat geval is een inkrimping van de werkgelegenheid voor de bedrijven kennelijk het enige middel om hun kosten te drukken⁷.

Uit de regressies blijkt dat de loonkosten voor de banencreatie nauwelijks een rol spelen. Hier blijken de investeringen, die met de afzetverwachtingen samenhangen, een belangrijke determinant. Daarnaast vinden we dat de toegenomen generositeit van de sociale zekerheid een negatieve invloed op de banencreatie heeft, terwijl ook regionale discrepanties tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt de banencreatie hinderen. Dit laatste duidt erop dat een grotere regionale arbeidsmobiliteit de werkgelegenheid zou bevorderen.

Al met al blijkt uit dit determinantenonderzoek van de processen van banenvernietiging en banencreatie in Nederland, dat het beleid van loonmatiging vooral tot een uitstel van de banenvernietiging heeft geleid, maar daarentegen weinig heeft bijgedragen tot banencreatie. De banencreatie hangt veeleer samen met de afzetverwachtingen, de ondernemerszin en ook het aanpassingsvermogen van de arbeids-

Figuur 2.
Instroom,
uitstroom en
totale werkge-
legenheid^a

a. In duizenden personen, in Nederland van 1960 tot 1991.

4. De navolgende analyse is gebaseerd op L. Broersma, *The effect of wage restraint on labour market flows*, ongepubliceerd paper, Vrije Universiteit, Amsterdam, augustus 1993.

5. In feite overschatten we hier de banencreatie, omdat een deel van de banen niet echt vervalt, maar al of niet via een vacature opnieuw vervuld wordt. De banenvernietiging betreft in onze benadering vooral ontslagen en houdt geen rekening met 'vernietigde' vacatures of met banenvernietiging via afvloeiing van overvallende werknemers in de WAO en kan worden beschouwd als een onderschatting.

6. Dit effect is in de regressie voor banencreatie tenietgedaan door invoering van een dummyvariabele voor 1968.

7. Zie J. Keus, *Rente frustreert succes loonmatiging*, *ESB*, 13 december 1989, blz. 1241; en L. Broersma, *The relation between unemployment and interest rate*, Dissertatie, Thesis Publishers Amsterdam, 1992.

markt. Natuurlijk speelt een matiging van de loonkosten hierbij ook indirect een rol, maar matiging blijkt geen voldoende voorwaarde voor het scheppen van nieuwe banen. Hierbij is vooral nodig dat de werknemers met de juiste capaciteiten zich op de juiste plaats bevinden en dat deze werknemers hiertoe geprikkeld worden door de individuele loonverschillen te doen aansluiten op de individuele produktiviteitsverschillen.

Beleidsimplicaties

Welke lessen kunnen nu uit deze arbeidsmarktanalyse getrokken worden voor de werkgelegenheid in de komende periode? En hoe dienen de sociale zekerheid en de technologische ontwikkeling, twee kernthema's uit de huidige werkgelegenheidsproblematiek, in dit perspectief te worden bezien?

Accent op banencreatie

In de eerste plaats mag aan het proces van structurele verandering geen belemmering in de weg worden gelegd. Integendeel, structurele verandering is een noodzaak om de economie aan de eisen van de tijd aan te passen. Ten tijde van een conjuncturele inzinking zal het banenvernietigingsproces de overhand hebben, met alle nare berichten vandien over verlies van arbeidsplaatsen. Het is echter onjuist om de nadruk van het beleid bij het behoud van de bestaande arbeidsplaatsen te leggen. Waar door mondialisering bij voorbeeld banen in de administratieve dienstverlening verloren dreigen te gaan, omdat deze goedkoper door goed opgeleide arbeidskrachten in Aziatische landen kunnen worden uitgevoerd, moet men niet krampachtig pogen deze arbeidsplaatsen voor Nederland te behouden wanneer er geen comparatieve voordelen meer zijn. Beter is het om alle beleidsinspanning te richten op de banencreatie en te bevorderen dat deze tijdens de conjuncturele opleving onbelemmerd kan plaatsvinden (zie later).

Uit onze empirische analyse blijkt dat niet zo zeer een beleid gericht op loonmatiging, maar veeleer een beleid gericht op het begunstigen van afzetverwachtingen en ondernemerszin daartoe in de rede ligt. En in het verlengde daarvan dienen via een gepaste loondifferentiatie prikkels te worden ingebouwd om het beschikbare arbeidspotentieel daar in te zetten, waar de produktiviteit het grootste is.

Sociale zekerheid

Wat is nu de rol van de sociale zekerheid in deze visie op de arbeidsmarktdynamiek? Een versnelde structurele verandering, waarbij aan de ene kant de banen verdwijnen en aan de andere kant veel nieuwe werkmogelijkheden ontstaan, betekent dat in beginsel veel mensen in aanmerking komen voor sociale zekerheidsuitkeringen. Bij een gemakkelijke toetreding tot de sociale zekerheid en weinig aandacht voor de reïntegratie in het arbeidsproces, zal het beroep op de sociale zekerheid tijdens een periode van sterke structurele verandering toenemen en zal dit ook een belemmering vormen voor het banencreatieproces omdat niet voldoende willige werknemers beschikbaar zijn om de nieuw gecreëerde banen te bezetten.

Tabel 1. Regressieresultaten banenvernietiging en banencreatie

Te verklaren variabele: banenvernietiging (1977-1991)

	Constate	Trend	Vertraagde banenvernietiging	Arbeidsinkomensquote	Rentequote ^a
Parameter	-0,539	- 0,003	0,479	0,351	0,265
T-waarde	(-3,456)	(3,728)	(2,110)	(3,136)	(2,687)

$R^2 = 0,775$, Durbins $h = -1,06^b$.

Te verklaren variabele: banencreatie (1959-1991)

	Constate	Trend	Vertraagde banencreatie	Reële investeringen	Uitke-ringsverhouding ^c	Regionale koppel-frictie ^d
Parameter	21,14	-0,162	0,362	3,133	-7,055	-0,006
T-waarde	(6,746)	(-5,234)	(2,280)	(5,151)	(-7,862)	(-6,370)

$R^2 = 0,971$, Durbins $h = -0,06$.

- a. Berekend als $1-AIQ-ZQ$, waar ZQ is de winstquote die pas vanaf 1977 beschikbaar is en die wordt bepaald door de volgende posten van tabel S10.1 van de Nationale Rekeningen: post 2116 minus het overheidsaandeel, post 2117 minus het inkomen van zelfstandigen en post 6310. Zie Keus, op.cit.
 b. Durbins h is een toets op eerste orde autocorrelatie en is standaard-normaal verdeeld.
 c. Verhouding tussen de netto WW-uitkering en het netto loon in de nijverheidssector.
 d. Absolute waarde van de som van de residuen van een regressie van de werkloosheid per provincie op een constante en de vacatures per provincie.

In dat geval zullen de potentiële banen niet daadwerkelijk tot nieuwe vacatures leiden, zodat ook via de koppelfunctie geen toeneming van de werkgelegenheid tot stand wordt gebracht.

Indien er onvoldoende prikkels tot reïntegratie zijn, bestaat het gevaar dat degenen die in het proces van structurele verandering hun baan kwijtraken, een blijvend beroep op de sociale voorzieningen zullen doen. Aldus is een al te genereuze sociale zekerheid, zo vermoeden wij, een belangrijke bron van hysteresis op de arbeidsmarkt, waarbij na iedere periode van snelle structurele verandering de werkloosheid en het beroep op de sociale zekerheid blijvend naar een hoger niveau wordt getild (plateautheorie)⁸. Dit houdt een belangrijke waarschuwing in voor het momenteel in gang gezette proces van snelle structurele verandering: wij kunnen ons niet nog een 'verloren generatie' van non-participanten veroorloven. Wanneer het extra beroep op de sociale zekerheid tijdens het proces van snelle structurele verandering lank-

8. Dit mechanisme hebben we nog niet modelmatig in beeld kunnen brengen. Meer in het algemeen bemoeilijkt de beschikbaarheid van gegevens een goede modellering van de stromen op de arbeidsmarkt op macroniveau. Ook een goede vertaling van de theoretische modellen uit de literatuur tot een bruikbaar instrument voor de beleidsanalyse vormt nog een probleem. De empirische toetsing van de stromenbenadering en de daarmee verbonden zoektheorie is tot nu toe voornamelijk beperkt gebleven tot micro-economische fragmenten.

moedig wordt geaccepteerd, zal de participatieproblematiek nog verscherpt worden door de negatieve spiraal van toenemend beroep op de sociale zekerheid, hogere wig tussen bruto arbeidskosten en netto verdiend loon, en de grotere ontmoediging om aan het arbeidsproces deel te nemen.

Het lijkt dus alleszins gewenst om via de verruiming van het begrip 'passende arbeid' de prikkels tot baanmobiliteit te vergroten, en baanconservatisme niet op de sociale zekerheid af te wentelen. Inspelen op structurele veranderingen betekent ook dat een ruime mogelijkheid tot herscholing wordt geboden, het liefst als 'training on the job' vanuit een nieuwe baan, en liever niet in een tussenperiode van non-activiteit. In dat laatste geval dreigt het gevaar dat na afloop van de omschoolperiode ook aan de nieuwe capaciteiten geen behoefte blijkt te bestaan. Overigens spreekt het voor zich dat bij alle beleidsmaatregelen om het beroep op de sociale zekerheid in te dammen de politieke afweging tussen doelmatigheid en gelijkheid (of, in de termen van de vakbeweging: 'solidariteit') niet uit het oog mag worden verloren.

Technologische ontwikkeling

Wat is nu de rol van de technologische ontwikkeling in het proces van structurele verandering en de daarvoor opgeroepen arbeidsmarktdynamiek? Een goede technologische ontwikkeling vormt een van de voorname drijfveren van het proces van structurele verandering en is onontbeerlijk om het proces van banencreatie goed in gang te zetten. Zoals reeds door Schumpeter is onderkend, is het aan de andere kant onvermijdelijk dat de technologische vernieuwing ook tot een versnelling van de banenvernietiging leidt ('creatieve destructie')⁹. Aldus zijn technologische ontwikkeling en structurele verandering onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ook vanuit deze optiek is het gewenst om het beleid voornamelijk te richten op het banencreatieproces en de banenvernietiging maar voor lief te nemen.

Wel schuilt hier een addertje onder het gras. Technologische ontwikkeling levert namelijk wel nieuwe banen, maar niet automatisch meer werk op. De technologische ontwikkeling, die zich manifesteert in uitgaven voor onderwijs en onderzoek (O&O), leidt tot de opbouw van technologiekapitaal, die doorsijpelt naar het menselijk kapitaal. Hierdoor neemt behalve de economische bedrijvigheid ook de arbeidsproductiviteit toe. Nu kan het zijn dat de door technologische impulsen opgeroepen verhoging van de economische bedrijvigheid niet opweegt tegen deze toeneming van de arbeidsproductiviteit, zodat per saldo de werkgelegenheid daalt.

Er zijn drie remedies om deze ongewenste neven-effecten van een stimulering van de technologische ontwikkeling tegen te gaan. In de eerste plaats dient de extra loonruimte vanwege de stijging van de arbeidsproductiviteit, niet volledig te worden besteed aan een loonstijging. Dit is weliswaar een vorm van loonmatiging, maar geen loonmatiging die krampachtig poogt het banenvernietigingsproces af te remmen en die van Nederland een lage-lonenland maakt. Een tweede remedie is om een deel van de toegenomen arbeidsproductiviteit te besteden aan een verkorting

van de contractuele arbeidstijd, zij het dat dit niet onze concurrentiepositie mag aantasten. Overigens is ook in het verleden altijd een deel van de arbeidsproductiviteitsstijging omgezet in een kortere arbeidstijd. Een derde aspect bij het stimuleren van de technologische ontwikkeling is deze niet zo zeer op arbeidsbesparing te richten, maar op besparing van overige produktiefactoren. Dit kan via het prijsmechanisme bewerkstelligd worden, door bij voorbeeld energieheffingen of een ecotax.

Conclusie

In dit artikel hebben wij het proces van structurele verandering en de dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt bezien vanuit de stromenbenadering. Uit empirische analyse blijkt dat loonmatiging vooral de banenvernietiging tegenhoudt. Daarentegen is het vanuit de werkgelegenheidsoptiek nodig het proces van banencreatie zo min mogelijk belemmering in de weg te leggen. Banencreatie kan niet worden afgedwongen of in afspraken door de sociale partners worden vastgelegd, maar dient via prikkels aan de ondernemerszin, goede afzetverwachtingen en een flexibele arbeidsmarkt te worden opgeroepen. Loon-differentiatie lijkt in dat verband van minstens even groot belang als loonmatiging. In dit proces van snelle structurele verandering is banenvernietiging onvermijdelijk. Een al te genereuze sociale zekerheid belemmert de banencreatie, zodat het gevaar bestaat dat het beroep op de sociale zekerheid door de structurele verandering een nieuwer, hoger plateau bereikt. De technologische ontwikkeling is een noodzakelijke voorwaarde voor banencreatie, maar vermeden dient te worden dat de arbeidsproductiviteitsstijging hoger uitkomt dan de door de technologische impuls opgeroepen groei van de economische bedrijvigheid.

Deze beleidsaanbevelingen voor de komende periode zijn spectaculair noch nieuw. Wel plaatst de stromenbenadering ze in een onderling consistent verband en legt wat andere accenten dan de traditionele arbeidsmarktanalyse. Naar onze mening biedt de stromenbenadering dan ook een goed kader voor de analyse van de arbeidsmarktdynamiek op macro-niveau omdat deze benadering mechanismen in beeld brengt, die in de huidige problematiek op de voorgrond treden en die in de traditionele arbeidsmarktanalyse buiten beeld blijven. Daarom zijn wij het met de conclusie van Blanchard en Diamond in hun 'public relations'-artikel over de stromenbenadering eens: "We think the framework sketched above provides the right conceptual structure for further research"¹⁰.

Frank den Butter
Lourens Broersma

9. Voor een theoretische beschouwing over creatieve vernietiging in het kader van de moderne endogene groeitheorie: Ph. Aghion en P. Howitt, A model of growth through creative destruction, *Econometrica*, 1992, blz. 323-351.

10. Uit: O.J. Blanchard en P. Diamond, The flow approach to labor markets, *American Economic Review*, 1992, blz. 354-359.